

СТРАТЕГІЇ ШКІЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИКО-ПРИГОДНИЦЬКОЇ ПРОЗИ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ

Анотація. У статті розглядається методика шкільного вивчення в гімназійних класах окремого синтетичного виду художньої літератури. Окреслено систему освітніх стратегій, які сприятимуть поступовому ознайомленню з різножанровими творами у їх історичному розвитку. Подано рекомендації з розширення кола читання школярів-підлітків, залучення до нього творів сучасних українських письменників.

Ключові слова: історико-пригодницька проза, література для дітей та юнацтва, підліток-читач, стратегії навчання, методика навчання літератури.

Постановка проблеми. Розвиток освітньої системи в Україні нині орієнтований на впровадження нових підходів до організації освітнього простору та взаємодії між учасниками процесу навчання. Відбувається переоцінка традиційних методик із урахуванням психологічних особливостей нового покоління учнів. Система літературної освіти також потребує вдосконалення і в змістовому, і в методичному аспектах. Одним із них є пошук найбільш ефективних способів організації уроків літератури, і української, й зарубіжної. У працях з літературознавства, дидактики й методики навчання літератури, у практиці роботи вчителів усе частіше останнім часом вживається поняття «стратегія вивчення», «стратегія інтерпретації й аналізу» тощо. Стратегічне планування й здійснення інтерпретації окремих видів художньої прози у процесі шкільного вивчення української літератури на часі, оскільки у зміст літературної освіти входять нові твори на історичну тематику, зокрема й сучасних авторів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В українській літературі для дітей та юнацтва історико-пригодницька проза є джерелом звернення до мотивів національної пам'яті, сприяє наративізації й передаванню молодому

покоління ціннісних поведінкових орієнтирів. Як і в інших національних літературах, вона почала активно розвиватися у часи романтизму. Пригодницькі твори, у яких історичні події є сюжетно-композиційною основою або хронотопом, розглядають в сучасному літературознавстві в контексті і пригодницької, й історичної прози. Аналізові окремих художніх історико-пригодницьких творів й оглядові тенденцій розвитку цього феномену в історії української літератури присвячені наукові праці С. Андрусів, Н. Горбач, Ю. Мельнікової, В. Разживіна, Л. Ромащенко та ін. Твори для дітей та юнацтва на історичні теми, їх становлення й розвиток в українській літературі розглядають М. Васильєва, Т. Качак, В. Кизилова та ін. Розробці методики їх вивчення у школі присвячені праці Ю. Бондаренка, Н. Диги, Г. Токмань та ін. Однак потребують наукового моделювання система, моделі уроків, методи й стратегії їх інтерпретації й аналізу в умовах нової освітньої парадигми.

Мета статті – розглянути можливості синтезу освітніх стратегій, які можна застосовувати для вивчення у школі української історико-пригодницької прози, що входить у коло читання підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У працях зарубіжних і українських учених-дидактів термін «стратегія» актуалізувався в останнє десятиліття. Зокрема, існує думка, що «виокремлення стратегій навчання як напрямку дослідження відбулося в середині 80-х років ХХ століття і засвідчило важливість свідомого ставлення до навчального процесу та навчальних дій» [3, с. 121].

Нині поняття «стратегії навчання» є органічною складовою багатьох сучасних освітніх технологій. Зокрема, описуючи методи розвитку критичного мислення, О. Пометун також звертається до визначення цього поняття: «За загальним підходом навчальні стратегії тлумачать як прийоми чи техніки, які можуть використовувати ті, хто навчається; будь-який набір дій, кроків, застосовуваних учнем або студентом для отримання, зберігання і використання інформації. Це предметні та розумові дії, які суб'єкт навчання застосовує в певній послідовності, продумано поставлені таким чином, щоб можна було

досягти навчальної мети. Обравши стратегію, наприклад, критичного читання, учень або студент за її допомогою вирішує, які навички і в якому порядку він використає» [5, с. 17].

У зарубіжних дослідженнях із когнітології також вживається поняття «стратегії». Зокрема, вчені виділяють специфічні когнітивні стратегії: просторова практика, чергування, практика пошуку, розробка, конкретні приклади та подвійне кодування [8].

У теорії та методиці шкільного вивчення художніх творів доцільно поєднувати когнітивні стратегії із шляхами аналізу, враховувати їхню жанрову специфіку, дотримуватися принципу поступового ускладнення навчально-пізнавальних завдань за текстом. Необхідним є й системне бачення ознайомлення з історико-пригодницькою прозою у її історичному розвитку та жанровій еволюції, розкриття традицій класики й новаторства сучасних творів.

За чинною шкільною програмою [7], знайомство з історико-пригодницькою прозою починається у 5 класі із повісті Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі». Це детективно-пригодницький твір, подієвість якого поєднує сучасний хронотоп та «мандрівки» головної героїні Наталочки Руснак в історичне минуле. Ця повість Зірки Мензатюк сучасна, динамічна, насичена пізнавальною інформацією. Найбільш доцільними стратегіями її вивчення є ігрові (квест, веб-квест) та когнітивні (пошукові завдання, які сприятимуть розширенню знань з історії України), доповнені візуальними медіа – фото визначних місць, реконструкціями визначних битв, документальними відеофрагментами. Вивчення цього твору сприятиме ознайомленню із жанровими особливостями сучасної пригодницької повісті для підлітків.

Але формування предметної літературознавчої компетентності має починатися із розгляду витоків цього виду прози. Адже, як зазначає М. Васильєва, «Зародження власне історичної прози в літературі для дітей та юнацтва пов'язане із творчістю Марка Вовчка. Побудова художніх полотен за мотивами народних пісень, дум, легенд про історичне минуле України, їх глибинна трансформація, дали змогу письменниці відкрити нові

можливості для олітературення фольклорного сюжету. В історичних повістях-казках «Кармелюк», «Невільничка», повісті «Маруся» Марко Вовчок розгорнула перед юними читачами картини боротьби українського народу проти іноземних загарбників, соціального й національного гніту. Образи головних героїв висвітлюють силу національного духу, вірність рідній землі, прагнення кращого майбутнього українському народові» [1, с. 26]. Подієвою основою цих творів Марка Вовчка є пригоди юних героїв і героїнь, які є прикладами для наслідування. Доцільним було б уведення принаймні однієї повісті цієї повісті для текстуального вивчення у 5 класі з використанням когнітивних стратегій критичного мислення, вирішення дискусійних питань, проблемних ситуацій. Доповнити уявлення п'ятикласників про сучасну історико-пригодницьку прозу можна на уроках позакласного читання (наприклад, діалогії А. Бачинського «Пригоди Остапа і Даринки», «Канікули Остапа і Даринки»). М. Васильєва так характеризує її: «Головні герої повістей мандрують у часі, долають численні перешкоди, зустрічаються з мольфарами, духами, мавками, привидами, вовками, гномами, чаклунами та ін. Автор знайомить читачів з різними історичними епохами: у повісті «Неймовірні пригоди Остапа і Даринки» він спочатку занурює юних читачів у XVIII, згодом у XVI століття, а у повісті «Канікули Остапа і Даринки» – у XIII століття. Твори письменника побудовані на синтезі змалювання реальної дійсності і художнього переосмислення мотивів казок, міфів, легенд» [1, с. 31].

Продовжується знайомство з історико-пригодницькою прозою вивченням уривку із тетралогії «Джури козака Швайки» В. Рутківського. Вивчення уривку не дозволить сформувати у шестикласників поняття про весь цикл повістей, тому їх можна запропонувати для додаткового читання, а для текстуального вивчення – повість «Сторожова застава» цього ж письменника, за мотивами якої знятий художній фільм. Стратегії вивчення цього твору – це поєднання ігрових (мандрівка в часі) і когнітивних (складання ментальної карти мандрівки Вітька Бубненка, яка міститиме і місця його перебування, й характеристику персонажів, з якими він знайомиться).

Перед текстуальним вивченням повісті В. Рутківського «Сторожова застава» для «занурення» в добу Київської Русі можна було б увести у шкільну програму оглядове вивчення повісті Б. Комара «Векша». Реалізація «занурення» в текст художнього твору потребує використання діяльнісних стратегій, прийомів, орієнтованих на його сприйняття й інтерпретацію. Серед них можна виділити навчання через гру, створення ілюстрацій, декорацій, медіапродукції тощо.

Історико-пригодницька проза найширше представлена у шкільній програмі для 7 класу: текстуально повісті І. Франка «Захар Беркут», Андрія Чайковського «За сестрою»; на уроках позакласного читання – В. Малик «Таємний посол», В. Рутківський «Потерчата», А. Чайковський «Богданко», «Сагайдачний».

У програмі 8 класу прозові твори цього виду відсутні. Більш доцільним був би такий перерозподіл, коли б вивчалось по два твори (один із літератури ХІХ–ХХ ст. і один – сучасного автора).

Наприклад, 7 клас: І. Франко «Захар Беркут» та І. Андрусак «Сірка на порох»; 8 клас – Андрій Чайковський «За сестрою», Я. Яріш «Самійло».

Із 9 класу провідним принципом структурування змісту літературної освіти стає історико-літературний, тому твори сучасних авторів можуть вивчатися тільки на уроках позакласного читання. Зокрема це пропоновані програмою: О. Зубченко «Перемагаючи долю» та В. Рутківський «Сині води». Дев'ятикласники текстуально знайомляться з історико-пригодницькими творами «для дорослих читачів» – повістю М. Гоголя «Тарас Бульба», романом П. Куліша «Чорна рада» – кращими зразками романтичної прози.

Із 7 класу школярі вже переходять у іншу вікову категорію – старші підлітки. Вони вже більше цікавляться психологічними характеристиками головних героїв, їхнім пошуком життєвого шляху, становленням характеру через героїчні вчинки. Це впливає й на вибір стратегій вивчення історико-пригодницької прози. Ігрові вже не цікавлять учнів, тому переходимо до використання більш складних – дискусійних, спрямованих на розвиток критичного осмислення вчинків головних героїв, оцінки їхньої поведінки в

різних обставинах, узагальнення ідейного змісту. Зокрема, як інструменти цих стратегій можемо застосувати «Шість капелюхів мислення», SWOT, RAFT, «Залиште за мною останнє слово» тощо.

Висновки. Отже, для вивчення підлітками історико-пригодницьких творів використовуємо систему стратегій, спрямовану на активізацію їхньої пізнавальної діяльності, розвиток навичок самостійного аналізу художньої прози, яка відповідає їхнім віковим особливостям та передбачає звернення до різних за тематикою й художньою специфікою текстів.

Список використаних джерел

1. Васильєва М. В. Історичний факт і подія в українській літературі для дітей та юнацтва : від давнини до сучасності. *International Academy Journal Web of Scholar*. 9(39), Vol.2, September 2019. С. 25–32.
2. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття : монографія. Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.
3. Малихін О. В., Галла А. О. Сутність феномену «стратегії навчання» у фаховій підготовці студентів філологічних спеціальностей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 133. С. 120–123.
4. Мельнікова Ю. О. Генеза історичного роману в українському літературознавстві як однієї із модифікацій жанру. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Випуск ХХІІІ. Частина 2. С. 55–66.
5. Пометун О. Урок, що розвиває критичне мислення. 70 методів в одній книзі : навч.-метод. посібник. К.: Видавничий дім «Освіта», 2020, 104 с.
6. Разживін В. Специфіка розвитку української історичної прози в контексті літературного конкурсу «Коронація слова». *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2019. Випуск 8. Т. 2. С. 178–184.
7. Українська література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20sered>

nya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf (Дата звернення: 25.12.2020).

8. Weinstein Yana, Madan Christopher, Sumeracki Megan. Teaching the science of learning. *Cognitive Research : Principles and Implications*. 2018. 3.10. URL : 1186/s41235-017-0087-y (Дата звернення: 25.12.2020).